

Коришћена литература

1. Резултати пописа нису коришћени изворно, већ из: Бранко Перуничкић, *Београдски суд 1819–1839*, Београд 1964, 508–537.

2. Одређивање кућне заједнице задругом или јачом кућом према: Стојан Новаковић, *Село*, Београд, 1965, 243.

Summary

Gordana Kačanski

Household Communities in 10 Villages in the Vicinity of Belgrade in 1832

The aim of the analysis was to test the widespread and deeply rooted belief that „in the past of Serbs” (uncertain as to when and where) dominated (1) three-generation household communities and (2) dominated cooperatives (with two married men) and stronger households (with 3 married men). The analysis included 370 household communities with 1166 surveyed men in 10 villages in the vicinity of Belgrade in 1832.

The data have shown that neither of the assumptions corresponded to reality: there were only 9.2% three-generation households, while cooperatives (including stronger households) accounted for less than 1/4. It turned out that with a few exceptions the household communities were based on patrilineal kinship. The relationship between relatives shows that these were undivided communities which expanded biologically rather than communities into which the members joined themselves.

Јасмина Милановић

УДК 378.342(=163.41)(4)“1839/1862”

Правила и нацрт закона о питомцима школа у Србији (1839–1862)

Апстракт: Рад се бави разматрањем положаја и обавеза српских ђака од 1839. до 1862. године. То време је значајно због настајанка првих Правила о избору ђака чији је циљ био да регулишу основне проблеме везане за избор ђака, висину стипендије, избора студија и места у коме ће ђаци боравити, те њихове дужности и обавезе према држави која их школује.

Срби су Хатишерифом из 1830. године добили право на самосталну унутрашњу управу, те право да оснивају болнице, штампарије, школе и пошту, чиме је отпочео нови период у историји просвете у Кнежевини Србији. Први пут се озбиљније размишља о раду у просвети. Први акт који сведочи о новом времену је *Устав народних школа у Књажевству Србије* из 1833. године, који је одобрио кнез служио као школски закон на основу којег су организоване школе¹. Значај који се најзад придавао организованијем школовању потврђује и оснивање Министарства правде и просвете 1834. године. Ново устројство земље тражило је и нови слој људи који ће моћи да врши, административне дужности у држави. Тог школованог слоја људи у Србији није било, већином су те послове обављали Срби из Аустрије, који у Кнежевини нису били увек добро прихваћени, нити су радили послове које су због својих квалификација или знања могли да обављају. Својим понашањем, облачењем и начином живота одударали су од средине и пре изазивали неповерење него што су били искоришћени за добробит и напредак земље.

Због огромног броја неписмених у почетку се сва пажња поклањала основним школама, а њихов рад и број је регулисан *Планом за школе како имају постојати* из 1836. године. Све школе делиле су се на државне и општинске. Од 1830. почиње са радом и прва средња школа у Београду, премештена 1833. у Крагујевац, а од 1835. са називом Гимназија. Године 1836. отворене су и три полугимназије у Шпацу, Чачку и Зајечару. Захваљујући тим школама, већ се током једне деценије

¹ Срећко Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у 19. веку*, Београд, 1970, стр. 20; Урадио га је Димитрије Тирол по узору на школски закон у Аустрији.

створио кадар који је могао да обавља основне административне послове, јер у земљи у којој су у почетку, судије биле неписмене, почели су да се у службу примају бар писмени писари из редова домаће омладине.²

Године 1838, у жеку политичких борби у Србији, тренутку када депутација на челу с Петронијевићем одлази у Цариград како би са Портом преговарала о уставном питању, кнез Милош распушта Савет, а председника Савета С. С. Тенку поставља за министра правде и просвете. У мају 1838. Милош је успоставио посебну *Високу канцеларију просвешћенија и санишења* која се бринула о најважнијим за опшечесиво стварањима. Иако је то било време врло напетих политичких односа, делатност на пољу просвете била је изузетно значајна. Донет је први званични наставни план и програм за основне школе са називом *Назначеније учебна предметни који се у школама нормалним за прво и друго шкочење школско предавања имају*, те прво опште упутство *Наставленије учитељима правихелсвени и обихесивени школа у Књажевсћиву Србији*.³

У међувремену, у Србији је стасавала прва генерација свршених гимназијалаца, али се осетила потреба за њиховим даљим школовањем, јер су потребе државне администрације биле све веће. На предлог тадашњег министра просвете С. С. Тенке да се уместо војне школе, дотадашња гимназије уздигне на ниво Лицеја, једна комисија је размотрила овај предлог, а кнез га је прихватио. Лицеј је започео рад у јесен 1838. и у почетку је био под истом управом са гимназијом, јер је најпре замишљено да ова школа чини једну целину са тада четвороразредном гимназијом. Наставу су у почетку држала само два професора и то дотадашњи чиновници Министарства просвете Атанасије Теодоровић и Петар Радовановић, који су били правници, да би их убрзо заменили Исидор Стојановић и Коста Бранковић.⁴ Намесници ће у октобру 1839. године посебном уредбом одвојити Лицеј, као вишу школу, од гимназије, што је представљало прави почетак развоја једне високошколске институције.⁵ Оснивањем Лицеја поставило се питање

² *Сћо година Филозофског факултета, 1863–1963*, Београд, 1963, стр. 703: „У средњој школи, од наставника, који се нису спремали за тај позив, могли су примити само нешто чињеница с веома мало разумевања, тим пре што су предмете учили од речи до речи. Па ипак, по завршетку и такве гимназије, они су представљали највишу домаћу интелегенцију, био им је отворен широм пут за чиновничку каријеру и без факултетске спреме.”

³ С. Ђунковић, *Школство*, стр. 24.

⁴ Наталија и Платон Димић, „Настава у Београдском Лицеју у току прве две године његовог постојања”, у: *Савремена школа, часопис за педагошка истражања 1–2*, Београд, 1959.

⁵ О настанку и развоју Лицеја види: В. Грујић, „Више образовање у Србији у првих седам деценија XIX века”, у: *Годишњак града Београда, књ. XIV*, Београд, 1967; *Сћо година*

његовог издржавања, па је посебна комисија израдила предлог о стипендирању сиромашних ученика и оснивању школског фонда из којег би се издржавали гимназија, Лицеј и професори.⁶

Међутим, највећи проблем није било формирање школа, већ начин да се родитељи убеде да шаљу децу у школу. Због веома лошег имовног стања становништва, које је у огромној већини било сеоско, сваки члан домаћинства је имао своја задужења и свој део посла, па и деца. Било је корисније да они остану и раде на имању него да дангубе у школи. Оваквом мишљењу је доприносио и један број учитеља својим понашањем и лошим радом. Због недостатка учитеља, у службу су често примани и људи без већих моралних квалитета и проблематичне прошлости.⁷ Да би родитеље колико-толико приволели да школују децу, власти су осим казних мера, почеле да примењују и стипендирање пре свега талентоване деце која су показивала жељу и упорност да нешто науче. У почетку су то радили појединци, богати и утицајни људи који су помагали своје сиромашније ближе и даље рођаке, а с временом се *благоделије* усталило као кнежева и државна брига.⁸

Од 1835. године давана је државна стипендија свим сиромашним ђацима основних школа, а од 1838. и ученицима Крагујевачке гимназије и лицеја. Колика је била заинтересованост државе за школовање потребног кадра говори податак да је 1839. године од 17 слушалаца прве године лицеја, њих 8 примало благоделије, а од 14 слушалаца друге године њих 11. Они су, поред благоделије која је износило по неколико

Филозофског факултета, 1863–1963, Београд 1963; Б. Ђорђевић, „Универзитет у Београду, 1863–1963”, у: *Годишњак града Београда, књ. IX–X*, Београд, 1962–1963; И. Божић, „Постанак и развој Београдског универзитета”, у: *Годишњак града Београда, књ. XXII*, Београд, 1975; С. Бојовић, „Реформе Лицеја и Велике школе и оснивање универзитета у Србији”, у: *Историјски гласник, 1*, Београд, 1986; В. Тешић, *Морално васпитање у школама Србије (1830–1878)*, Београд, 1974.

⁶ Р. Љушић, *Кнежевина Србије (1830–1839)*, Београд, 1986, стр. 400.

⁷ Светозар Марковић, *Како су нас васпитавали*, Сабрани списи, 1, Београд, 1960, стр. 41; „Дозвали су ђака и његовог оца у среску канцеларију, мој отац саветовао је овога: како је сваки родитељ дужан да васпитава своју децу, итд. Сељак се изговарао тиме што је за кућу више вајде да његов син чува овца него да пере учитељкине судове.”

⁸ Тихомир Ђорђевић, *Србија пре сћо година*, Београд, 1946, стр. 31; Наводи као једног од највећих мецена Јеврема Обреновића, који је гајио посебну наклоност према људима од књиже. У давању неке врсте стипендија није заостајао ни сам кнез Милош, јер се још 1829. помиње неки млади Србин кога је Милош школовао у Бечу за сликара. Р. Љушић, *Кнежевина Србија*, стр. 401: „Има података да је кнез помагао неке ученике Карловачке гимназије, иначе родом из Србије. О кнежевом трошку школовало се шест лекара у Бечу и Пешти (Антоније Недељковић, Јаков Ужаревећ, Александар Бидимировић, Христифор Солар и Гаврило Петковић), један апотекар и неколико сликара.”

талира, што није било довољно, добијали и бесплатно на употребу државне ствари потребне за учење.⁹

Први српски питомци и прва правила (1839)

Један од најзначајнијих иницијатора просвећивања и образовања био је Вук Стефановић Караџић. Сматрао је да образовање поставља темеље слободи и култури једног народа, у складу са тадашњим идејама епохе романтизма. Поред питања реформе књижевног језика и правописа, бавио се и питањима значајним за правилно и рационално одгајање младих. У раздобљу од 1820. до 1831. године Вук је долазио у Србију седам пута. Сваки свој долазак користио је да кнеза Милоша заинтересује за ширу и обухватнију просветну политику, надајући се да ће постати организатор школа у Кнежевини.¹⁰ Значајна су његова писма кнезу Милошу из 1822. и 1832. године, у којима образлаже идеје о просвети и школи, те о њиховој улози у развоју државе и животу народа, јер су земљи били потребни чиновници, али и учитељи и свештеници.

Како је у Србији тога доба било мало школа, а образовање које се у њима стицало, било недовољно, Вук је, вероватно први, кнезу Милошу у писму из 1822. године изнео идеју о слању младих људи на школовање у иностранство.¹¹ Тих година се већ школовала једна група младића у Петрограду, Пешти, Бечу и Паризу, али о њима и њиховом школовању нема много података. Међутим, њихово школовање нити је организовано нити спровођено према неком плану, већ се све радило од случаја до случаја.

Доношењем Сретењског устава и стварањем Државног савета 1835. године, те добијањем тзв. Турског устава 1838. године, отпочиње ново поглавље у изградњи државе и државних институција. У исто време се поставило питање и вишег чиновничког кадра, за којим се осећала велика потреба. Дотадашња гимназија је могла да обезбеди ниже чиновнике, али за уређење и вођење државне политике недостајало је ваљано образованих младих људи. Отуда је разумљиво зашто се баш 1838. и 1839. године најзад темељније решава и питање благодетанаца,

⁹ Наталија и Платон Димић, *Насџава*, стр. 63.

¹⁰ Владимир Грујић, „Вук Караџић и наше образовање”, у: *Годишњак града Београда, књ. XXII*, Београд, 1975, стр. 50.

¹¹ *Сабрана дела Вука Караџића*, Преписка 2 (1822–25), 4 (1829–32), Београд, 1988. Јован М. Милићевић, „Прва група србијанских студената, државних питомаца школованих у иностранству (1839–1842)”, у: *Историјски часопис IX–X*, Београд, 1959, стр. 364.

Р. Љушић, *Прво намесничјство (1839–1840)*, Београд, 1995, стр. 94.

државних стипендиста.¹² Први познати план о слању српских ђака у иностранство израдио је министар просвете С. С. Тенка и упутио га кнезу Милошу на одобрење 12. априла 1839. године.¹³ Међутим, због усталасаних политичких прилика тај предлог није даље узиман у разматрање.

Након укидања Војне школе у Пожаревцу 1838, тадашњи њени ученици Филип Христић и Стојан Јовановић су кнезу Милошу поднели молбу да их о државном трошку пошаље у иностранство ради даљег школовања, али нема трага о томе да ли им је одговорено.¹⁴ Њих двојица ће поново 5. августа 1839. године поднети молбу Намесничјству, сада већ као државни чиновници. Већ након два дана Намесничјство обавештава Савет о молби Христића и Јовановића, уз примедбу да би добро било не само њих двојицу него још неколико младића послати у стране земље на науке.¹⁵

Основно питање које се затим поставило било је колико младића послати, који критеријум користити приликом њиховог избора и на које науке их упутити. Савет доставља 18. септембра 1839. године Намесничјству предлог да се издвоји сума од 2.000 талира за школовање, а да се у избору младића води рачуна о: њиховим способностима, добронаравности и да се изаберу најспособнији и они који немају средстава да се сами школују.¹⁶ Ово су први и општи услови који су и касније остали најважнији критеријуми приликом избора државних питомаца.

Најзад је Попечитељство просвештенија 10. октобра 1839. доставило Савету имена 11 младића (на списку је био и Димитрије Томић, који се већ налазио у Бечу), који би се могли упутити на школовање у иностранство.¹⁷ Попечитељство је израдио и *Проекјт којим се начином Оићесјивени младићи изученија ради различни наука и езика у сјтрине*

¹² У овом периоду се користио израз *блајодејанци* и за стипендисте у земљи и за оне који су одлазили на школовање у иностранство. У каснијем периоду се све чешће употребљава израз *џишјомци* како би се подвукла разлика између стипендиста у земљи и оних у страним земљама.

¹³ Сви датуми су дати према новом календару, осим ако није другачије назначено.

¹⁴ Ј. Милићевић, *Прва јрупа србијанских сјудената*, стр. 364. Р. Љушић, *Прво намесничјство*, стр. 95.

¹⁵ АС, ДС, 1839, 581.

¹⁶ Исто; Савет предлаже да се као питомци узмуи Манојло Теодоровић и Константин Магазиновић. Теодоровић, кога је Савет препоручио није добио благодетјаније, иако је и Намесничјство својим актом од 28. септембра одобрило избор. Министар С. С. Тенка сматрао је да не могу издржавати још једног питомца за *художесјиво*, за шта се Теодоровић определио, јер је у то време у Бечу већ био државни стипендиста А. Јовановић.

¹⁷ Исто.

Државе њослајти моџу, што је уједно и први званични акт о начину избора, висини стипендије одабиру наука и начину студирања изабраних младића. Према овом пројекту четворица младића: Иван Матић, Стефан Груборовић, Коста Магазиновић и Васил Божић (или Ђорђе Бранковић) ће бити упућени у Шемниц, у Словачку, ради школовања на тамошњој рудокопној Академији, и то двојица за рудокоп, а друга двојица за шумарство. Њима ће бити додељено по 150 талира годишње, уз образложење да је тамо јефтинији живот.

Шест питомаца: Филип Христић, Димитрије Црнобарац, Димитрије Томић, Александар Ђурић, Стојан Јовановић и Данило Данић, ће ићи у Беч. Дат им је припремни рок од годину дана да изуче стране језике, немачки и француски, како би одмах могли да крену на другу годину предавања. Након годину дана у Бечу би остали Димитрије Томић, Александар Ђурић, Стојан Јовановић и Данило Данић, који би кренули на Политехничку школу, да би се нарочито у математици усавршили и постали способни инжењери и архитекте. По истеку прве године остала двојица, Филип Христић и Димитрије Црнобарац би из Беча прешли у Париз на филозофски курс, а затим на права или медицину.¹⁸ Овим питомцима је одобрена сума од по 200 талира годишње, а Христићу о Црнобарцу по одласку у Париз, због скупости се одобрава по 300 талира. Питомцима ће бити уручено пре одласка настављеније о томе како да уче и како да се владају у страним земљама, а такође ће им бити одређена позната и поуздана лица која ће над њима вршити надзор, а Попечитељство ће им прибавити и путне трошкове.¹⁹

На крају су као питомци били изабрани: Иван Матић, Василије Божић, Ђорђе Бранковић и Стеван Павловић, који су упућени у Шемниц, док су у Беч отишли Димитрије Црнобарац, Филип Христић, Данило Данић, Стојан Јовановић, Стефан Груборовић и Коста Магазиновић, који је требало да похађа артиљеријску школу у Бечу. А Јовановић и Д. Томић већ су се налазили у Бечу.²⁰

Министарство просвете је 23. октобра 1839. сачинило акт под називом *Настављеније младићима, кои се у сјране државе изученија*

¹⁸ Првобитна идеја Министарства је била да се припреме кадрови за инжењерска звања која су била врло потребна земљи, а само један питамац је био предвиђен за правничко образовање. Овај однос ће се убрзо веома изменити, па ће правника бити највише, јер им је то образовање готово гарантовало високи чиновнички положај.

¹⁹ АС, МПС, 400, 1839: Пројект који је Попечитељство доставило није прихваћен у потпуности, распоред питамаца је измењен, а неки се и не помињу, као Александар Ђурић.

²⁰ Владета Тешић, „Први српски благодјејанци у Бечу и старатељски рад Вука Стефановић Караџића”, у: *Настава и васпитање*, 5–6, Београд, 1964, стр. 245. Р. Љушић, *Прво намесничийво*, стр. 96–97.

ради различни њолезни знанија њошиљу.²¹ Упутства која су питомци добили односила су се на њихове основне дужности у погледу владања и учења.²² Осим што им је саветовано да боравак у иностранству максимално искористе да савладају нова знања, већи део упутства је посвећен њиховом понашању и владању.²³ Посебно им се скреће пажња да не забораве своју народност и да редовно одлазе у цркву. Питомци су били дужни да шаљу редовне, месечне, извештаје Министарству просвете, а такође им се скреће пажња да не забораве жртве које подноси држава ради њиховог школовања. Овим актом Министарства просвете су по први пут дефинисане основне обавезе и дужности државних питамаца.

Спроводник им је био Јосиф Миловук, тадашњи рачуновођа у Министарству правде и просвете, коме је такође дато упутство под називом *Настављеније сјроводијелу младића србски њошиљајући се у сјране државе, изученија ради разни њолезни знанија и художесјива*.²⁴ Упутство је поред детаљно описане маршруте, препоручило Миловуку да упозна младиће, нарочито у Пешти и Будиму, са знаменитим установама, а у Бечу да им обезбеди смештај у неком предграђу где нема жена. Такође је био задужен да им пронађе учитеље језика и једном од њих да поручи да пази на владање питамаца и да о свему подноси извештај Министарству свака два месеца. У тражењу учитеља наложено му је да умоли Вука Караџића да му помогне и препоручи способне и моралне особе. Несебично помажући питомцима у Бечу, што је вероватно и осећао као своју дужност, јер је од 1835. добијао пензију од српске државе, Вук је увек био спреман на сарадњу. Захваљујући овом свом ангажовању 1841. именован је за *надзирајтеља* српских питамаца у Бечу сеа 100 талира годишње награде.²⁵ Упутство за Миловука је писано два дана након упутства за питомце, 25. октобра 1839. године, вероватно непосредно пред полазак на пут.²⁶ Након издржаног обавезног двонедељног карантина у Земуну, Миловук је са

²¹ Ј. Милићевић, *Прва група србијанских студенајца*, стр. 367. Сматра да је текст Настављенија написао Димитрије Исаиловић.

²² В. Тешић, *Морално васпитање*, стр. 89–92.

²³ АС, МПС, 1839, 400, „... будући да сва наука, ако ће и небесна бити, без доброг владања ништа не важи, но јошт и убиточна бива.”

²⁴ АС, МПС, 1839, 400.

²⁵ В. Грујић, *Вук Караџић*, стр. 52. Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд, 1924, стр. 510–511.

²⁶ В. Тешић, *Први српски благодјејанци*, стр. 246; *Морално васпитање*, стр. 89. Наводи да су на пут кренули 15/27. октобра 1839, што је вероватно јер је Настављеније за Миловука написано 13/25. октобра 1839, а након двонедељног карантина који је био обавезан, стигли су, према Миловуковом извештају, у Пешту 1/13. новембра 1839. године.

питомцима 12. новембра стигао у Пешту и одатле 23. новембра 1839. послао први извештај Министарству о томе да је питомце предвиђене за школовање у Шемницу послао на пут у Словачку.²⁷

Питомци нису успели да се те прве године упишу на факултете, што због закашњења на упис, што због непознавања језика, што је и првобитним планом предвиђено. Међутим, због непознатих разлога питомци у Бечу нису ни 1840. уписали редовне студије, већ су приватно учили филозофију и природно право, док су питомци у Шемницу успели да 1840. упишу редовне студије.²⁸ Због многобројних жалби да је стипендија мала и недовољна, питомцима у Шемницу је у децембру повећана стипендија, а питомцима у Бечу у фебруару 1840, да би кнез Михаило у октобру 1840. повећао свима стипендију за 100 талира. Међутим, ни владање, а ни резултати учења питомаца нису задовољавали, о чему је Вук Караџић опширно извештавао Министарство.²⁹

Први српски питомци су у великој већини били државни чиновници, двојица су била чак столоначелници министарстава, претходно су скоро сви завршили Крагујевачку гимназију, имали су између 19 и 22 године, а нико од њих, сем Магазиновића није се служио немачким језиком. Све то је касније био разлог за брзо одустајање од учења, а дало је и повода питомцима да упуте многе жалбе због свог тешког положаја, јер они себе нису сматрали ђацима, већ државним чиновницима, господом која је ради државног интереса жртвовала свој сигуран и удобан положај у земљи.³⁰ Министарство је у пролеће 1842. послало нарочитог изасланика како би се на лицу места уверио у успех и владање питомаца. За изасланика је изабран Јован Ст. Поповић, тада виши чиновник Министарства просвете. Изасланик се у свом извештају доста лоше изразио о питомцима, њиховом успеху и владању, па је поновио и Вуково мишљење да на школовање ван земље не треба слати одрасле људе, већ децу, која ће лагано, с временом моћи са успехом да заврше и највише школе.³¹ На основу ранијих Караџићевих извештаја

²⁷ АС, МПС, 1839, 521.

²⁸ Ј. Милићевић, *Прва згрупа србијанских сјуденаца*, стр. 368–369.

²⁹ *Вукова йрейиска 6*, (1837–1842), стр. 436–684.

³⁰ Исто, стр. 681. У писму од 7. септембра 1841. Вук говори о питомцима: „... Мислим, да је познато славном поштителству, да они не држе за милост, што их је правителство амо послало, да се уче него мисле и говоре, да се они с тиме жртвују за народ и да их је правителство преварило, дигнувши их из службе и обећавши им више, него што им сад чини, осим тога они мисле да нијесу ђаци или дјеца, којима да се казује и заповиједа, како да се владају него да су бивши чиновници и господа, који то и сами знаду. С оваквијем мислима они су се, сваки по својој склоности, и владали у свачему, као самовољни господичићи.”

Министарство је још у децембру 1841. предложило Савету да се питомци позову натраг и да им се у земљи дају одговарајућа чиновничка знања, а након добијања извештаја Јована Ст. Поповића, Министарство је поново у августу 1842. предложило Савету да се питомци врате, након чега су они и позвани у земљу. Осим те групе првих питомаца, тих година било је и појединачних одлазака на школовање у иностранство, или добијањем упражњених места питомаца или доласком синова угледних Срба.

Прва општа правила о питомцима (1846–1858)

Нова генерација Срба стасала у већ самосталној, ослобођеној Србији, није желела да даље подноси деспотизам кнеза Милоша. Ограничивши му Скупштином и Саветом власт, уставобранитељи настављају политичку борбу и против кнеза Михаила, кога су протерали и довели Александра Карађорђевића. Нови кнез је био под потпуним утицајем уставобранитеља који су водили државну политику. Главни циљеви те нове политике били су да се грађанима обезбеде приватна права, мада не и политичка, а да се евентуални покушај кнежеве самовоље ограничи једном политичком снагом коју би чинило чиновништво. Да би ово могли да постигну, уставобранитељи су морали да обезбеде одређене услове: да донесу законе, пре свега Грађански, да развију судство и пре свега да нађу чиновнике довољно способне и образоване да изврши тако корениту реформу.³² Такође, требало је створити школе које ће држави давати потребне чиновнике за све разгранатије државне службе. Тако је у Србији почео да се ствара један нови друштвени слој, који се од огромног броја сеоског становништва почео да издваја својим образовањем, а затим и да игра све већу друштвену и политичку улогу у земљи.³³ О томе колику су пажњу уставобранитељи поклањали судству и просвети, говори податак да су од целокупне унутрашње управе само суд и школу одвојили и организовали у засебно министарство.³⁴

³¹ Исто, стр. 703; Писмо од 14. октобра 1841: „Мислећи, тако, морам још додати и ово, да се с овим људима ништа друго не може чинити, него: или да се оставе на миру, нека живе и уче, како им је воља (па, на срећу, научили што, или не научили; дошли тамо бољи или горни, или не дошли никако); или да се позову у Србију, а мјесто њих да се пошаљу други, прави питомци, који ће се у свачему покоравати правителственим уредбама без и какава изговора.”

³² Уредба о чиновницима донета је 17. марта 1842, а Грађански законик 25. марта 1844.

³³ Љубинка Трговчевић, „Образовање као чинилац модернизације Србије у XIX веку”, у: *Србија у модернизацијским процесима XX века*, Београд, 1994, стр. 217. Б. Тешић, *Морално васпитање*, стр. 97.

³⁴ С. Јовановић, *Уставобранители*, стр. 64.

Потребе новог режима биле су веће када је био у питању виши чиновнички кадар, па је већа пажња била посвећена средњој школи и Лицеју, него основним школама.³⁵ Овог пута се законодавна активност у области просвете вршила на нешто систематичнији начин. Прво је донет општи закон под именом *Устројеније јавног училишног настављенија* 1844. године, на основу кога је организован систем школа. Из овог закона затим су произашли посебни законски акти о организацији девојачких школа, гимназије, Лицеја и основних школа.³⁶ Законом је регулисан циљ и задатак школа, те програм рада и старосна граница за упис. Поред општег закона о школама, израђено је и ново упутство које садржи разна методичка упутства насловљена *Настављеније за учишћеље основни училишња*.³⁷ Такође је израђено упутство за професоре гимназија – *Настављеније за професоре гимназије и полугимназија* 1845. (прво упутство је израђено 1839. за професоре београдске гимназије),³⁸ а 1856. донета су нова *Правила за професоре*. Осим општих закона и упутстава за професоре уставобранитељски режим је устројио и закон за ученике гимназије 1843. године, да би 1852. били донети нови *Закони за ученике Гимназије Књажества Србије*.³⁹

Веома плодна законодавна делатност на просветном пољу није заобишла ни Лицеј, тада највишу просветну институцију у Србији. Поред филозофског одељења, Лицеј ће још одлуком кнеза Михаила Обреновића 1840. године добити и први разред права, а школске 1843/1844. и другу годину. Пажња која је поклоњена правним предметима говори о потреби нове државне управе да попуни све веће потребе за стручњацима, посебно правницима.⁴⁰ Године 1849. донета је одлука којом се правно одељење Лицеја продужава на три године, по угледу на стране универзитете.

³⁵ Издржавање основних школа скинуто је с државног буџета 14. септембра 1840, па су оне пале на терет општина.

³⁶ *Устројеније девојачких училишња* (1846), *Устројеније Књажеско-србске гимназије* (1853), *Устројеније Књажеско-србског Лицеја* (1853) и *Устројеније основни школа у Књажеству Србији* (1857).

³⁷ Рад. Т. Миловановић, „Просвета у Србији за владе уставобранитеља (1842–1858)“, у: *Савремена школа*, 5–6, Београд, 1958, стр. 251: Ово упутство је саставио Јован Стерија Поповић, тада секретар министарства просвете, 24. октобра 1844.

³⁸ Владимир Грујић, „Гимназијско образовање у Београду за време уставобранитељског режима“, у: *Годишњак града Београда, књ. XXIV*, Београд, 1977, стр. 77–106.

³⁹ В. Тешић, *Морално васпитање*, стр. 166.

⁴⁰ Љ. Трговчевић, *Образовање као чинилац модернизације*, 223: „Тако је од 1838. до 1863. године, право на београдском Лицеју завршило 210 од укупно 238 дипломаца. Слично је било и на Великој школи. Овакав избор занимања је карактеристичан за ране фазе модернизације у којој се прво ствара модеран државни апарат, а тек касније формира остала друштвена структура.“

Законом о Лицеју из 1853. године настава је реорганизована и формирана су три одељења: опште (дотадашње филозофско), православно и јестествено-техническо, а трајање школовања на сваком од њих је одређено на три године. Стручна одељења су православно и јестествено-техническо, док је опште добило допунски карактер. Као и за ученике гимназије и за слушатеље Лицеја су постављена правила понашања. Прва су донета 1848. године, а затим је Министарство 1851. године донело нове *Училишне Законе за слушатеље наука у Лицеуму Књажества Србског*, која се посебно односе на морал и понашање полазника Лицеја како у школи тако и ван ње.⁴¹

Како су се уставобранитељи трудили да све области образовања уреде доношењем закона, уредби или прописа, с временом се поставило и питање државних питомаца и њиховог школовања. Претходна упутства, донета за прву групу питомаца која је отишла на школовање нису била општеважећа и писана су само ради њих, међутим нека општа правила ће се задржати у употреби. За раздобље до 1845. године нема података о томе да је упућена нека већа група питомаца, као 1839. године, па се може говорити о индивидуалним одласцима.⁴² Група од десет питомаца је опет упућена 1845/1846. године, али се већина њих вратила у отаџбину након избијања револуције 1848.⁴³ Укупно, од 1839. до 1855. године, било је на школовању у иностранству око педесет младића, што о државном, што о свом трошку, а то свакако није мало ако се има у виду да је Лицеј годишње давао око десет свршених ђака.⁴⁴ Ти подаци показују врло велики проценат младића који су могли да добију државну стипендију у односу на број оних који се школовао у земљи. Највећи број питомаца је прво завршио Лицеј, а затим настављао школовање даље.

Међутим, преписка између питомаца, кнеза и Министарства, сведочи о томе да су битна питања остала нерешена. Најчешће молбе питомаца односиле су се на повећање стипендије, а затим на додатна путовања и плаћање путних трошкова, молбе да се промени место студирања, да се продужи боравак и студирање у иностранству, а тражили су и додатну новчану помоћ због болести, набавке књига или

⁴¹ В. Тешић, *Морално васпитање*, стр. 214.

⁴² Ј. Милићевић, *Прва група србијанских студенаца*, стр. 372: 1841. године на студије у Париз одлазе Константин Николајевић и Јован Мариновић.

⁴³ Димитрије Матић, *Ђачки дневник (1845–1848)*, Београд, 1974.

⁴⁴ С. Јовановић, *Уставобранитељи*, стр. 74: „То значи да је крајем Карађорђевићеве владе могло бити најмање две стотине људи који су прошли кроз факултет овде или на страни: у тако малој земљи као Србија, две стотине људи чинили су једну групу с којом се морало рачунати.“

због тога што су били опљачкани.⁴⁵ Стална преписка са сваким од појединаца нагнала је најзад кнеза Александра Карађорђевића и Савет да поставе бар нека општа правила, која би обухватала начин избора питомаца, одабир универзитета и обавезе и дужности, како питомаца, тако и државе.

Савет је 5/17. марта 1846. године одредио да се сума од 3.000 талира из буџета за ту годину одвоји за слање питомаца на учење у стране земље. Своју одлуку Савет је упутио кнезу Алексадру Карађорђевићу, који је у потпуности прихватио овај предлог и о свом мишљењу обавестио Министарство просвете. Тај документ је писан у Неготину 22. априла/4. маја 1846. године и веома је важан извор, јер се у њему први пут даје преглед свих чињеница које су узимане у обзир приликом избора питомаца.⁴⁶ Пре свега је дат списак потребног кадра, па је тако за војне науке предвиђено да се упуте четири питомца: један за пешадију, један за коњицу, један за артиљерију и један за инжењерију, затим три питомца за филозофију и права, два за економију и шумарство и један за цивилног инжењера. Следећи корак који је препоручен Министарству просвете је да се посредством јавног огласа у новинама позову сви они који имају вољу да уче а испуњавају потребне услове – да у року од месец дана приложе своје молбе и потребне доказе Министарству. У даљем тексту се набрајају услови које будући питомец мора да испуњава, а који су поштовани и у ранијим изборима, осим старосне границе, која се сада дефинитивно утврђује. Свако ко поднесе молбу за стипендију мора да има завршена ако не права а оно бар филозофске науке са одличним (превасходним) успехом, да је доброг владања, да није старији од 24 године и да је рођени или *прирођени* Србин.

Да би се избегли неспоразуми са државним чиновницима који су и раније слани на школовање, а који су сматрали да су и као питомци још државни службеници и да им и године учења морају бити признате као године службе, наводи се да они могу, ако испуњавају опште услове, добити стипендију, али да од тренутка када постану државни питомци губе све чиновничке повластице и постају обични ученици. Такође је као једна од обавеза питомаца наведено да су они да у за то предвиђено време полажу школске испите и да Министарство о томе уредно обавештавају, шаљући уредно сведочанство. У случају да не испуне ту дужност, биће лишени стипендије.

Затим се кнез у упутству Министарству опет враћа на начин избора питомаца. Избор би вршио посебно изабрани одбор, формиран у оквиру Министарства просвете, који би прегледао све молбе и међу њима

⁴⁵ АС, ДС, 1843, Протокол: бр. 853, 975, 1034, 1059, 1372, 1427.

одабрао најбоље. У случају да се јави више младића који испуњавају све услове, првенство у избору ће имати онај који боље зна немачки или француски језик. Ако се не јави довољан број младића који испуњавају услове, места остају упражњена.

Следећа тачка тог упутства посвећена је одабиру универзитета на које ће младићи бити упућени. Питомци одлазе на војне науке у Берлин, да изучавају филозофију и право на неки од немачких универзитета, за економију и шумарство у Хохенхајм (Виртемберг), а цивилни инжењер у Праг. Наредна тачка посвећена је подели новчане суме према одређеним условима. Укупна сума за стипендије неће бити подједнако распоређена, већ ће од ње прво бити издвојен износ који се на неким факултетима и заводима као школарина плаћао (Берлин и Хохенхајм), а затим се, у складу са скупоћом места у којем ће питомци студирати, распоређује преостали износ. До тада врло лоше и непотпуно утврђена обавеза питомаца, сада први пут добија право решење за стриктно наведеним трошковима које питомец мора да покрије сумом предвиђеном за стипендију. Изричито је речено да ће питомци бити дужни да све своје потребе плаћају из суме која им је одређена, те плаћање приватних учитеља, лекова и лекара у случају болести, набављање потребних књига и сл. Једино ће им Министарство додатно платити путне трошкове и то према потврдама надлежних превозника. У исто време се утврђује да се благодјелности питомаца рачуна од дана њиховог поласка на пут до повратка у отаџбину. После повратка у Србију Министарство просвете ће, према својим потребама, одредити могућу службу, која неће зависити од њихове претходне службе ако су били чиновници. У случају да се неко од места упразни, Министарство је дужно да га на прописани начин попуни.

Тај предлог, иако намењен једној групи питомаца, због одредаба које имају општу важност, као и због своје систематичности и универзалности, и касније ће бити коришћен као основни акт при одабиру државних питомаца. Поједине одредбе ће бити допуњаване и кориговане, али се суштина мало мењала до краја владе уставобранитеља.

Преписка која је трајала од септембра 1848. до августа 1849. године између војног питомца Филипа Ковачевића, који се налазио у Берлину, кнеза Александра Карађорђевића, Министарства просвете и Савета, дала је повода да се разреши и уобличи још неке одредбе о питомцима. Кнез се тим поводом огласио писмом од 16/28. фебруара 1849. године.⁴⁷

⁴⁶ АС, МПс, 3, 479, 1866.

⁴⁷ АС, МПс, 3, 479, 1866. Филип Ковачевић је у време школовања у Берлину оболео и био му је, према његовим речима, забрањен сваки рад, па је молио да се врати у отаџбину. По повратку се жалио да нема средства за издржавање, па је молио кнеза и Министарство да му продуже примање благодјелности, док не добије неку државну службу.

У писму кнез подржава предлог Савета да се Ковачевићева молба не може прихватити, али уједно препоручује Министарству да увек има у виду питомце који су на школовању, па ако се у земљи укаже нека служба за коју би неки од њих са својом спремом одговарао, да се то место не попуњава, већ да се упражњено држи до повратка таквог питомца, јер: *Будући да њавићелсїво овакве њїћомце неиздржава само заїћо у сїћраним земљама на наукама, да се они изобразе, нећо и да она има сїћособне и учене званичнике од оїћечесївени синова...*⁴⁸ Поменута преписка је послужила и као повод да се реши још једно опште питање, а то је да ли благодeјаније престаје од тренутка кад питомца напусти страну земљу или од тренутка када стигне у отаџбину. Иако је то питање већ разматрано у предлогу Савета и кнеза од марта, тј. маја 1846. године, сада се утврђује да се благодeјаније издаје још за месец дана од дана када је питомцу уручен позив за повратак од Министарства просвете, и путни трошкови који су и ранијим решењима били предвиђени. Преписка се завршила у августу 1849, када је на поновљену молбу Ковачевића да поново постане питомца, јер је оздравио, Министарство просвете, заједно са Министарством унутрашњих послова, одбило молбу, уз образложење да нису сигурни да се опет неће разболети, *їа на ѡеретїу и шїћетїи бїћїи.*⁴⁹

Остала докумената се односе на разне случајеве одузимања благодeјанија, а преписка се водила између Савета, кнеза Александра Карађорђевића и Министарства просвете. Министарство сматра да је потребно дати стипендију до дана повратка у Београд, у случају да питомца испоштује решење Министарства, а у случају да му се не повинује само од оног дана када му је решење о укидању стипендије саопштено. Кнез је одговорио Министарству 13/25. августа 1853. да се благодeјаније укида од дана када питомци приме решење о његовом укидању, а да им се том приликом уруче и путни трошкови до Београда.⁵⁰

Још једно важно питање које није раније било регулисано дошло је на дневни ред. Оно је изазвано честим молбама питомца да им се од стране Министарства дозволи да мењају струке, школе и место боравка. Кнез је 5/17. октобра 1856. године донео решење које је обавестио Министарство просвете – да се молбе питомца да промене струке не одобравају, јер често изискују веће новчане издатке, а сума одвојена за питомце предвиђена је годишњим буџетом.⁵¹ Иначе, те године је већ било издато 10.000 талира за школовање питомца, што је знатно

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто.

повећање суме за стипендије у односу на, рецимо, 1846, када је издвојено 3.000 талира.

Уочи великих политичких немира у Србији, кнез Александар упућује писмо Министарству просвете 25. септембра/7. октобра 1858. године, у коме изражава негодовање због понашања појединих питомца.⁵² Иако су им стипендије биле повећане, један број се и даље јавља с молбама да им се одобри ново повећање, или праве дугове, па траже да им држава плати или да им без интереса да на зајам. Кнез се слаже са мишљењем Савета од 19. септембра/1. октобра, у коме се налаже Министарству просвете да све питомце унапред упозна са следећим: да је сума коју држава издваја за школовање паметних и сиромашних младића распоређена тако да се што више њих образује и да зато стипендија мора бити скромна. Да питомци не смеју да мисле да је стипендија добијена због њихових заслуга, већ је то милост коју морају да оправдају, да се образују и да својој држави дају спремног стручњака. Пошто је време које проводе на школовању кратко, морају бити ревносни у учењу и спремни да се лише материјалних угодности, а да се заслуге могу стећи тек после повратка у отаџбину, када у службу уђу и почну радити. Онима који су неумерени и досађују сталним молбама за повећање стипендије, запређено је да ће се вратити у отаџбину. Уједно се препоручује Министарству да будућим питомцима да на увид ово решење, па они који не могу да се владају према њему нека одустану. Значи, тражи се да се питомци обавежу још пре поласка да неће тражити повећање стипендије за време боравка на студијама у иностранству. Не може се са сигурношћу тврдити каква је била судбина овог решења, да ли је могло да буде примењено исте године због бурних догађаја у Србији, али је познато да је 2/14. јуна 1860. године кнез Милош Обреновић упутио Министарству просвете писмо из Алексиначке бање поводом нових молби за повећање стипендије. Он наводи да питомци много више траже него што им припада, те да раскошним животом стварају дугове, а затим траже да им држава плаћа. Зато препоручује Министарству просвете да питомце подсети на уредбу од 25. септембра 1858. године.⁵³

Време владавине уставобранитеља и кнеза Александра Карађорђевића представља плодно доба у области регулисања односа државе према питомцима, те одређивању дужности и обавез питомца према Министарству просвете и држави. Најважније одредбе нису регулисане само једним актом, већ су одређене многим решењима, уредбама и актима, које су доносили како Савет тако и кнез и Министарство

⁵² АС, МПс, 5, 639, 1860.

⁵³ Исто.

просвете. Одредбе које су од 1846. до 1858. доношене ради појединачних одлазака, или годишњих програма слања питомаца с временом су почеле да добијају опште значење и да се примењују и за наредне генерације питомаца. Те опште одредбе могу се поделити у неколико категорија: један део се односио на начин избора питомаца, а најважнија одредба се односи на то да је конкурс јаван и да се објављује у новинама, што је давало шансу свима који испуњавају услове да конкуришу. На основу приспелих молби Министарство просвете је преко свог одбора затим вршило избор, што значи да је умањена или потпуно онемогућена дотадашња пракса да приликом избора питомаца своје кандидате предлажу Савет, кнез или ко други.⁵⁴ Министарство, у договору са Саветом и кнезом, одређује и струке за које ће школовати питомце, а у складу с потребама државе у том тренутку.

Друга група одредаба односи се на опште услове које кандидати морају да испуњавају. Од пресудног је утицаја њихов одличан успех и завршена школа (права или бар филозофија на Лицеју), затим је битно да кандидат буде вредан и моралан, да је сиромашан, односно да не поседује средства којима би могао сам да се школује и да је држављанин Србије.

Трећа група одредаба односи се на износ стипендије и услове од којих зависи висина *благодејанија*. Сваке године се одређује укупна сума новца која се издваја за питомце и њихово школовање, прва расподела своте врши се тако што се од укупне суме изузме сума која је потребна да би се платила школарина на појединим универзитетима или заводима, а остатак се распоређује на изабрани број питомаца. Међутим, ни сви питомци нису имали исту стипендију, јер се висина износа који ће добијати одређивала према трошковима живота у појединим градовима, па је тако износ стипендије за оне који су студирали у немачким градовима или Паризу био већи него износ за оне у Прагу или Русији.⁵⁵

⁵⁴ Ово представља напредак у поређењу са начином избора кандидата за питомце 1839. године.

⁵⁵ АС, МПс, 400, 1839: Према пројекту сачињеном за прву групу питомаца која се спрема да 1839. године крене на школовање у иностранство, предвиђено је било да они који иду у Шемниц добију по 150 талира, они који иду у Беч по 200 талира, а они који иду у Париз по 300 талира годишње на име стипендије. АС, МПс, VIII, 1444, 1861: Група питомаца која је из Хајделберга прешла на студије у Париз, а међу којима су били: Стојан Марковић, Димитрије Радовић, Марко Лазаревић и Аћим Чумић, моли за повишење благодејанија. Са стипендијом од 400 талира, која им је у Хајделбергу била довољна за живот, у Паризу нису могли да изађу на крај. Податак да су питомци писмо упутили 18. септембра 1861, а да је 5. октобра 1861. кнез Михаило Обреновић донео указ о повећању благодејанија за 100 талира, говори да су њихови захтеви били крајње оправдани.

Четврта група одредаба односи се на дужности и обавезе питомаца. Са бившим чиновницима увек је било више проблема, јер су они настојали да задрже привилегије државних службеника, али коначно су сврстани у ученике, као и сви остали кандидати, без обавезе државе да им након завршетка школовања одмах обезбеди бар дојучерашња чиновничка места са којих су отишли на студије. Најчешћа полемика водила се о висини стипендије, која је питомцима увек била недовољна, а држави увек превисока. Због тога је та група решења и указа најбројнија и стално је допуњавана током тог раздобља од 12 година, како би до краја владавине уставобранитеља регулисала све појединости. Утврђено је да је износ стипендије непроменљив у току школовања, да су од тог износа питомци дужни да плаћају све своје издатке, осим путних трошкова од Београда до места школовања и назад, а да држава одбија да плаћа дугове питомаца које направе током боравка у иностранству. Такође је регулисано време трајања благодејанија, и то од тренутка одласка на школовање па до тренутка завршетка школовања, или добијања решења да им је благодејаније укинута (што изгледа није био редак случај). Пошто се питомци нису придржавали тих прописаних одредаба, Савет и кнез су на крају препоручили Министарству просвете да питомце пре поласка на школовање упозна са прописима и да их упозори да се строго придржавају прописаних правила понашања, чак под претњом да се у супротном могу изгубити стипендију.

И тада се као и у *Насиљављенију* првих питомаца из 1839. године, напомиње да државна стипендија није заслуга појединца, већ милост коју држава додељује и да питомца то мора имати на уму и понашати се у складу с тим. Мора да буде скроман, да време посвети учењу и свом образовању, али не због своје личне користи већ да би постао користан својој земљи и својом стручношћу јој помогао у даљем развоју. Моралним поукама се завршава скоро сваки акт Савета, кнеза или Министарства просвете који говори о питомцима.

Поред врло богате делатности уставобранитеља у области законодавства, није донет један општеважећи акт који би дефинисао положај питомаца. Годинама су прикупљане појединачне одредбе, укази или решења, који ће с временом постати општеважећи и представљати први корак у даљој законској регулативи. Тек ће касније, за време друге владавине кнеза Милоша и кнеза Михаила Обреновића, поред многобројних закона из свих области живота, бити покушаја да се законом регулише и положај питомаца.

До краја уставобранитељске владе у Србији је око педесет младића било на школовању у иностранству, а укупан број факултетски образованих људи износио је близу две стотине, што је за једну малу и

претежно аграрну и руралну средину био знатан број образованих људи. Та млада школована интелигенција носила је политичке идеје које су се умногоме разликовале од идеја уставобранитеља.⁵⁶ Вративши се из иностранства, они нису доносили само своје образовање већ и дух западне цивилизације и модерних политичких идеја, али и новог начина живота.⁵⁷

Правила и пројекат закона о питомцима из 1862.

Када је на Светоандрејској скупштини дошло до промене власти и династије, људи образовани и задојени идејама либерализма, понадали су се да је и у Србији дошло време за нове политичке идеје и њихову примену у свим областима живота. Међутим, веома су се брзо уверили да Србија још није довољно спремна, нити зграђена као држава да би промене могле тако брзо да се изврше. Још је владаочев апсолутизам имао велику моћ, а бирократија довољно интереса да апсолутизам подржава. Народна скупштина је сведена на саветодавно тело и сазивана је тек сваке треће године, чланови Државног савета губе сталност и поставља их кнез, а њему постају потчињени и министри и остали чиновници, где се с временом сврставају чак и ректор и професори Велике школе. Општине губе самоуправу, која се своди на обичну формалност. То доба у историји Србије одликује веома плодна законодавна делатност, која је требало да потпуно уреди унутрашњи живот Србије и на тај начин јој прибави већу независност од Турске.⁵⁸

Општа тежња да се свака област живота и рада озакони, није мимоишла ни просвету. Кнез Михаило је доследно спроводио своју политику централизације управе, па је тај систем примењен и у школству. Добра страна такве политике била је та што је просвета систематизирана и реформисана, а систем школа у Србији је проширен и умножен. Законом о Устројенију централне државне управе, дотадашњи назив попечитељство замењен је називом министарство. По том закону

⁵⁶ Љ. Трговчевић, „Студенти из Србије у Хајделбергу од 1844. до 1870. године”, у: *Мешовића зраћа*, XX, Београд, 1990, стр. 35–47. Најзначајнији носиоци нових, либералних идеја, попут Јеврема Грујића или Јована Ристића, били су студенти права на универзитету у Хајделбергу, који је тада имао изузетно снажно удружење студената „За Слободу, Братство и Једнакост”, а које је усвојило оновремене либерлане идеје које су доминирале Европом.

⁵⁷ С. Јовановић, *Уставобраници*, стр. 74–76.

⁵⁸ В. Тешић, *Морално васпитање*, стр. 16: У овом периоду донети су следећи закони: *Устројеније Централне државне управе* (1862); *Закон о чиновницима зраћанског реда* (1861. и 1864); *Закон о устројенију обштина и обштински власници* (1866); *Устројеније народне војске* (1861); *Закон о устројенију судова* (1865); *Закон о кривичном поступку* (1865) и други.

формирано је и Министарство просвете и црквених дела.⁵⁹ Задаци новог министарства били су следећи: руковођење јавним образовањем, брига о оснивању школа, њиховом одржавању и обезбеђивању добрих наставника, управа и надзор над свим цивилним школама, јавним и приватним, и над свим образовним, научним и књижевним заводима, друштвима и збиркама. Просвета се на тај начин прилагођавала потребама нове државне управе, чија је потреба за образованим чиновничким и осталим кадром била све већа. Значајна је појава било и отварање нових типова школа, као што је оснивање реалке, отварање више женске школе и учитељске школе. Посебно се радило на усавршавању педагошког рада у школама, па је објављен и већи број приручних педагошких књига.⁶⁰

Током владавине кнеза Михаила Министарство просвете и црквених дела започело је интензиван рад на припреми и доношењу нових закона: *Закон о устројенију основних школа*, *Закон о устројенију гимназија*, *Закон о устројенију више женске школе*, *Закон о устројенију велике школе (Академије)*, сви из 1863. године, *Закон о устројенију реалке* из 1865, те закони који регулишу права и обавезе ученика *Школски закон за гимназијске ученике* и *Школски закон за ученике Велике школе* из 1864. године.⁶¹ Значајну меру у реформи школства представља и доношење закона којим се коначно укида стари и уводи Вуков правопис 1868. године.

Најзначајнији закон из области просвете односио се на преуређење Лицеја и његово претварање у Велику школу. Тиме је отпочела нова, у образовном погледу боља фаза у развоју високошколске наставе у Србији. Велика школа тим законом постаје *научно заведеније за вишу и стручну израженост*, са три посебна факултета: Филозофским, који траје три године, и Правним и Техничким, који трају четири године. Основни циљ и задатак Велике школе био је да на основу нових програма рада припреми довољно спремне кандидате за државну службу, али и да их оспособи да могу без тешкоћа наставити учење на највишим европским универзитетима. За релативно кратко време просвета је прешла огроман пут, јер је 1839. године Србија слала питомце који нису ни језик знали, а камоли били спремни да одмах приступе слушању и полагању испита на иностраним универзитетима, а крајем педесетих и

⁵⁹ С. Ђунковић, *Школство*, стр. 83. Ресор просвете је још 1859. био одвојен од правосуђа, а 1860. добио је назив Управа просвете.

⁶⁰ В. Тешић, *Морално васпитање*, стр. 243–244.

⁶¹ Исто, стр. 16. *Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, приредио Д. Т. Баралић, Београд, 1967. С. Ђунковић, *Школство*, стр. 120.

шездесетих година у иностранство су одлазили питомци који су били у стању да се одмах прилагоде програмима највиших европских завода. Треба истаћи да је велики број професора тадашње Велике школе управо потекао од државних питомаца који су се школовали на најбољим европским универзитетима, од Москве до Париза, а који су, вративши се у земљу, преносили и своја знања и своја искуства млађим генерацијама.⁶² Они су били потпуно спремни да уоче све недостатке нашег образовања, због којих су питомци имали великих мука приликом одласка у иностранство, па су се трудили да програме наставе прилагоде европским стандардима. За разлику од закона о Лицеју, који је формиран по угледу на краљевске академије у Аустрији, што је било разумљиво, јер су творци закона били Срби из Аустрије, Закон о Великој школи састављен је по угледу на немачке универзитете пошто су творци новог закона управо били њихови бивши полазници. Захваљујући свему томе, будуће генерације питомаца ће у иностранство одлазити много спремније и у погледу знања, општег образовања и познавања језика, и у погледу познавања друштвених, политичких и културних прилика земље у којој ће се школовати.

Војна управа је 15/27. новембра 1861. године обавестила Савет о томе да је за војне питомце одредила извесна правила, што је навело председника Савета Стевчу Михаиловића и главног секретара Савета Рајка Лешјанина да позову Војну управу да, у договору са осталим министарствима и управама, начини потпунији пројекат закона о свим питомцима.⁶³ У том акту, који је упућен 24. новембра/6. децембра 1861. године, дају се основне одредбе које пројекат закона треба да регулише: обавеза служења држави након завршеног школовања, како ће се вршити избор питомаца, ко може да постане питамац, те основне обавезе које питомци морају да испуњавају. Први је стигао одговор Министарства просвете упућен такође свим министарствима и управама 13/25. јануара 1862. године.⁶⁴ У том акту се изражава мишљење да све треба да остане како је било и до тада, јер се никаквим правилима не би могао сваки питамац обавезати да ће радити у државној служби, нити се његов успех на страни може другачије пратити, него путем сведочанстава која они и овако доносе после завршетка школовања.

⁶² Владимир Грујић, „Велика школа у Београду”, у: *Годишњак града Београда, књ. XVIII*, Београд, 1971, стр. 273–301. Управо су на изради новог закона о Великој школи радили све сами бивши питомци: Коста Цукић, тада министар финансиј и заступник министра просвете и црквених дела, Филип Христић, државни саветник и Димитрије Матић, тада главни секретар Државног савета.

⁶³ АС, МПС, III, 479, 1866.

⁶⁴ Исто.

Ускоро је пуковник Иполит Монден, који је тада био начелник војне управе, а вршио је и дужност управитеља грађевина, 24. јануара/5. фебруара 1862. упутио Министарству просвете нацрт могућег пројекта закона.⁶⁵ Већ у почетку Монден изражава неслагање са мишљењем Министарства просвете, додајући да је сваки питамац морално обавезан према држави која одваја новац за школовање кадра који јој је потребан. Зато је, по његовом мишљењу, нужно створити јасне принципе, с једне стране да питамац зна под којим условима иде у иностранство, а с друге да држава зна каква је њена корист за *учињену жртву*. Монден затим излаже свој предлог који је подељен на три целине. Прву целину чине предлози о томе ко и како може да постане питамац. Основни услов који прописује је јавни конкурс, путем званичних новина, са јасно одређеним условима које кандидати морају да испуњавају. Предлаже да се сви кандидати подвргну лекарском прегледу како би се утврдило да су *темељно здрави*.⁶⁶ Монден такође предвиђа да се знање и успех кандидата не узимају само на основу дотадашњих сведочанстава, већ да се они подвргну и некој врсти испита како би се проверило њихово знање из предмета за који су се пријавили за даље школовање. Предлаже да овај испит провере знања врши комисија коју би оформило оно министарство коме то по струци припада.

Другу групу прописа чине они који се тичу надзора над питомцима и то у школама у којима се испити полагају и у онима у којима се испити не полагају. Предлаже се да, као и до тада, питомци који се налазе на универзитетима и заводима на којима се полагају испити, уредно, сваке године шаљу сведочанства надлежној власти. Међутим, како су постојали универзитети и заводи који, нарочито од страних студената не траже да полагају испите, већ им само дају неку врсту потврде да су присуствовали предавањима, тим предлогом се питомци обавезују да на свршетку школовања полагају испит који се у тој земљи полагаје као државни, односно испит који полагају њихови грађани када желе да добију државну службу, па да тај документ поднесу када се у отаџбину врате. Тим прописима је предвиђено да се о владању и прилежности питомаца Министарство информише преко Дирекције или Управе завода или универзитета на коме питамац похађа предавања.

Трећа група прописа односи се на обавезу питомаца да служе држави након повратка са школовања. Сматра да питамац има обавезу

⁶⁵ Монден је као страни држављанин и официр, вероватно знао искуства у западноевропским земљама, па их је, када су питомци у питању, применио и код нас.

⁶⁶ Та одредба се први пут јавља као један од услова да неко може бити биран за питомца, вероватно је Монден тај предлог дао под утицајем услова прописаних за војне питомце.

да после повратка прихвати сваки посао у својој струци који добије у почетку. Такође се износи мишљење да је питомца дужан да одређен број година ради у државној служби. У случају да он не жели да ради у државној служби, биће дужан да врати целокупан износ стипендије коју је добијао у току школовања, а у случају да ради мањи број година него што је предвиђено, морао би да држави врати пропорционални део стипендије. Занимљиво је да се сада први пут јавља идеја о обавезној државној служби. До шездесетих година прошлог века подразумевало се да ће се питомци када се врате у земљу запошљавати готово искључиво у државној служби, која је тада била и најатрактивнија, али и најугледнија према друштвеном статусу који је чиновницима обезбеђивала. Међутим, нови политички и друштвени токови у Србији давали су простора образованим људима да своју професионалну, али и економску афирмацију траже и ван државних служби. Зато је сасвим разумљива бојазан да ће питомци које је држава школовала, поведени својим личним разлозима, знања и умења употребити ван државних органа.

Монден је тај предлог дао у својству вршиоца дужности управитеља грађевина, док у писму од 6/18. фебруара као начелник Главне војне управе Министарству просвете одговара да је војна управа прописала услове за војне питомце и да при том остаје, али да се не осећа довољно позвана да суди и размишља о осталим питомцима, јер се њихово школовање, те услови и обавезе њихове према држави сасвим другачије формулишу него у случају војних питомаца, уз напомену да се остали питомци свакако морају условити неком моралном обавезом према држави која их школује.⁶⁷

Коста Цукић, министар финансија 9/21. фебруара, одговара Министарству просвете на њихов акт од 13/25. јануара да је сагласан са њиховим мишљењем, док министар унутрашњих дела Никола Христић износи нове предлоге. Министар, пре свега, подсећа да је решењем из 1859. године постављен услов питомцима који се школују за лекаре, да после повратка са школовања морају бити у државној служби која им се одреди онолико година колико их је држава школовала. Затим даје и неке нове предлоге који се могу озакоњити: да они који не желе да прихвате понуђену државну службу или прекину школовање целу суму стипендије врате држави, а да питомце од те одредбе може ослободити кнез својим решењем у случају да постоје неки одређени услови за то.⁶⁸ Такође даје предлог да се формира комисија која би вршила избор према

⁶⁷ АС, МПс, III, 479, 1866.

⁶⁸ Овај услов се такође први пут помиње.

успеху и добром владању и која би давала предлоге за које струке кандидати имају посебне квалитете и наклоности, а затим да изврши избор школе и места студирања. Предлаже да се врши провера сведочанстава и успеха питомаца редовно, сваке године, а након завршетка школовања питомци су дужни да Министарству поднесу дипломе или одговарајућа сведочанства, чиме би потврдили да су изучили науке на које су послати.

Посебно је занимљив одговор министра иностраних дела Илије Гарашанина, који је Министарству просвете упућен 6/18. марта 1862. године. Министар сматра да питомце не треба законом обавезивати да се приме државне службе, мада такве обавезе у неким земљама постоје. Илија Гарашанин, који је, иначе, био познат по својој административној умешности и огромној радној енергији, сматра да ће државна служба добити добре чиновнике само онда када они својом вољом у ту службу уђу, а не када посао обављају под принудом. Такође се изјаснио и о томе да се неки систем надзора над питомцима свакако мора спровести.⁶⁹

Као последњи, стигао је и одговор Министарства правосуђа и министра Рајка Лешјанина од 8/20. марта 1862. године. Он сматра да је потребно створити неке прописе којима би се регулисао пре свега начин избора питомаца, да ли ће избор вршити министарство или нека комисија, те које услове морају да испуњавају кандидати за питомце: одредити старосну границу и основне услове о претходно стеченој школској спреми, успеху и владању, али и регулисати обавезе питомаца према држави, после повратка са школовања. Министарство правосуђа на крају предлаже да Министарство просвете формира једну комисију која би израдила пројекат правила о питомцима.⁷⁰

Тиме је преписка између Савета, Министарства просвете и осталих министарстава и управа окончана. Министарство је узело у разматрање сва мишљења која су му прослеђена и затим је уследио рад на нацрту правила о питомцима. Министарство просвете је тај концепт упутило на разматрање Савету 5/17. новембра 1862. године.

Нацрт гласи:

„

1.

За питомца правителственог ма са коликом новчаном помоћу може редовно бити изабран:

⁶⁹ АС, МПс, III, 479, 1866.

⁷⁰ Исто.

1. Који је србски поданик;
2. Који је свршио у Србији са добрим успехом и владањем најмање богословију, гимназију или артиљеријску школу;
3. Који је навршио седамнаесту, а није прешао двадесетпету годину свога узраста;
4. Који покаже, да разуме језик оне земље, у коју се шаље на науку, барем толико, да може са тога језика на србски преводити;
5. Који је телесно здрав.

2.

Благодејание правителствено даваће се питомцима на овај начин:

1. Правителствени питомци уживају или подпуно или подчасно правителствено благодејание.

2. Питомцима с подпуним првителственим благодејанијем даваће се најмање четиристотине талира годишње, а они духовне науке у Русији иначе где учећи могу имати и само осамдесет талира благодејанија, но сви ће поред тога добијати на путниј трошак, ако иду за Француску и Русију седамдесет и пет талира, а за Германију и Аустрију од тридесет до педесет талира према удаљености места; толико ће се такође свакоме давати на трошак при повратку у отечество, поред једномесечног благодејанија од дана када имају натраг у отечество поћи.

3. Онај, који буде примљен за правителственог питомца са неком само помоћи, може добити од педесет до три стотине талира годишње од правителства, ова ће се помоћ давати оним питомцима којима се може од њини кућа слати сума, која би са сумом правителствене помоћи бар четири стотине талира годишње износила, како неби питомац оскудицу трпио на штету успеха у наукама. Оваквим питомцима неће се из државне касе давати ништа за путниј трошак; но и они ће као и питомци са подпуним благодејанијем примити једномесечно благодејаније унапред од дана, кад се имају на пут за повратак у отечество кренути.

4. Питомце ће изабирати и суму благодејанија за поједине одређивати једна комисија, коју ће свагда Министар састављати.⁷¹

⁷¹ АС, МПС, III, 479, 1866. Ова тачка правила била је повод за каснију преписку коју је започео министар унутрашњих дела Никола Христић, а која се водила у току маја и јуна 1864. године између Министарства просвете, Савета и осталих министарстава. Основна је била примедба да Комисија која је вршила избор кандидата не може да испуни свој задатак на најбољи начин, те стога Министарство просвете својим решењем од 9/21. јуна 1864. године ову тачку правила укида, са напоменом да ће убудуће дотични министар слати питомце према потреби, а у складу са осталим тачкама правила.

3.

Питомци, који ма са каквом правителственим благодејанијем буду у стране земље на науку послати, имају се обавезати на следећу:

1. Да ће сваки служити отечеству у служби правителственој, која му се да бар онолико колико је на страни с правителственим благодејанијем провео, и ако не би хтео, да правителство има право од њега наплатити подпуну суму, која је на његово учење на страни потрошило, а он је није одслужио.

2. Да они дужни буду сваке године подносити Министарству она школска сведочанства, која се дају ученицима заведенија у којима се учили буду.

3. Да се при повратку у отечество морају подврћи испиту из наука, које је ко учио, ако министарство то за потребно нађе;

4. Да сваки мора сматрати за своју струку и учити поглавито оне науке, на које буде од Министарства при шиљању одређено.

5. Да дужан буде ако би хтео варош учења прометнути благовремено молити Министарство за дозволењ и у истој молби навести довољна побуђења.

6. Да сваки питомац обвезан буде, двапут у години слати Министарству известија о себи и о успеху свом у наукама прошлог полгодија. У том извештају има посебице изложено бити, кои е предмет он слушао и код кога професора, по колико часова преко недеље, којим се књижевним делима при том штудирању ползовао и т.д. Он ће цитирати у преводу или у оригиналу известне одеље из тих књига или ће поднети саставе учени предмет пропативши их у оба случаја својим посматрањима тако, како би се од туда увидити могло, да ли се он озбиљно са слушањем наукам занимао. Ова известија најмање на два а највише на четири табака рукописа имају се поднети Министарству до конца месеца маја и новембра сваке године. Ко до свршетка поменути месеци такво известије неподнесе биће укорен, а при даљим повтореним знацима небрежљивости може као недостојан благодејанија и кући позван бити.⁷²

7. Да сваки питомац са одређеним благодејанијем има задовољавати и према томе све, како школске тако и друге потребе намиривати.

8. Који питомац у свом владању лакомисленост и неуредност покаже било у раскошном животу и у задуживању, било да се благодејанија

⁷² Љ. Трговчевић, „Студије у иностранству прве генерације универзитетских наставника”, у: *Универзитет у Београду (1838–1988)*, Београд, 1988, стр. 72. Помињу се правила о питомцима из 1885. као веома строга, али све одредбе које су поменуте, а односе се на обавезу питомаца да сваког маја и новембра достављају опширне извештаје Министарству просвете, прописане су још 1862. године.

недостојан учини небрежљивошћу, рђавим владањем и томе подобним поступцима биће одма натраг позван.

9. Сваки питомац има расположити све учебне предмете, како ће за три године бити готов са њима и потом вратити се у отаџбину.

10. Само ће се дозволити оним питомцима дуже од три године на страни остати, који такве науке уче, код којих би се дуже време у учењу исти пробавити морало, или кад би се молба њихова уважила да остану на страни дуже ради полагања испита, доктората, и ради практике и путовања.

4.

Сваки питомац дужан ће бити пре поласка на страну подписати реверс, у коме ће њихове обавезности, у овим правилима садржане, изложене бити; који би у време пошљања малолетан био, подписа ће исти реверс осим њега, његови тутори.”⁷³

У закључку Министарство просвете препоручује да се овај нацрт не прогласи законом, већ да остане предмет административне политике, чиме је дефинитивно разрешено питање да ли се обавезе и права питомаца могу сврстати у законску регулативу. Ово мишљење Министарства просвете из 1862. године остаће и касније на снази, јер се закон о питомцима неће донети, већ ће се њихова права, обавезе и дужности регулисати тзв. Правилима.

У исто време када је припремило ова општа правила о питомцима, Министарство просвете је израдило и посебна *Правила за бирање њиховаца*, а у складу са одељком 4. општих правила о питомцима, која су они пре одласка на школовање морали да прочитају, прихвате и потпишу, а она гласе:

”

Правила за бирање питомаца

Питомци, који ма с каквом правителственом помоћу пођу у стране земље на науке, имају се обавезати и потписати на следеће:

1. Да ће сваки служити отачеству у служби правителственој, која му се да, онолико година колико је на страни са правителственим

⁷³ АС, МПс, III, 479, 1866. Колико су Министарство просвете, као и остала министарства и државни органи управе били заинтересовани да се оствари што бољи надзор над питомцима и њиховим успешним школовањем, говори и податак да је Никола Крстић, тадашњи начелник школе у Министарству унутрашњих послова у току априла месеца 1865. године боравио у Бечу и Паризу вршећи надзор над тамошњим питомцима, о чему је поднео и извештаје министру просвете Кости Цукићу.

благадејањем провео; ако не би то хтео правителство да има право од њега наплатити сву суму, коју је на његово учење потрошило.

2. Сваке ће године слати Министарству просвете и црквених дела она школска сведочанства, која се дају ученицима где они уче.

3. При повратку у отачаство, подврћиће се испиту из наука, које је ко учио, ако министарство то за потребно нађе.

4. Сматраће за своју струку и учити оне науке, на које буде при шаљању од министарства одређен.

5. Ако би хтео питомац варош учења променити, има благовремено молити министарство за дозвољење, а у истој молби навести довољно побуда.

6. Сваки питомац дужан је два пута у години послати Министарству просвете извештај о себи о успеху у наукама прошлога полгођа. У том извештају има посебице изложено бити: који је предмет он слушао и код кога професора, с колико часова преко недеље, као и којим се књижевним делима при том студирању занимао, и цитирајући у преводу или у ориџиналу извесна места из тих књига из учених предмета, пропративши их са својим проматрањима тако како би се отуда увидети могло, да ли се он озбиљно са слушањем наука занимао. Ова извешћа најмање на два а највише на четири табака рукописа имају се поднети министарству до конца месеца маја и новембра сваке године. Ко до свршетка поменутих месеца такве извештаје не поднесе биће први пут укорен, а други пут као небрежљив може бити кући враћен.

7. Сходно височајшем решењу од 25. септембра 1858. г. СНо 1164 имају се питомци са одређеним благодејањем задовољити, и према њему све, како школске, тако и друге потребе намиривати.

8. Који питомац у своје владању лакомисленост, неуредност или неваљалост покаже или који раскошно почне живети, у дугове се уваљивати и другоме се чему осем наукама одавати, одма ће бити натраг позван.

9. Сваки питомац осем ових за медацину, има расположити своје учебне предмете како ће за три године бити готов с њима и потом вратити се у отачаство.

10. Само ће се они питомцима, који такве науке уче, код којих би се дуже време у учењу истих пробавити морали или који би молили да остану на страни дуже ради полагања испита, доктората и т.д. моћи продужити неко време преко одређеног рока.

20. октобра 1862.

У Београду”

Ова правила формулисана и написана 20. октобра/1. новембра 1862. године у Београду, а Министарство просвете је о њиховој садржини обавестило сва министарства својим актом од 24. новембра/6. децембра 1862. године.⁷⁴

На тај начин окончан је један период у историји високошколског образовања, који је трајао од одласка првих питомаца на школовање у иностранство 1839. године, па до шездесетих година овог века, а у коме није постојао један општи акт који би регулисао права и обавезе питомаца, као и начин њиховог избора, висину стипендије и друго. Читав низ појединачних аката, указа и решења регулишу једно по једно питање из те области и то од случаја до случаја, од једне до друге групе питомаца који се шаљу на школовање. На тај начин су нека решења била и у противречности, стварајући конфузију и могућност да питомци од државе захтевају и очекују и оно што им у ствари није припадало. Значај правила која су у октобру и новембру месецу 1862. године коначно уобличио сва питања битна за питомце, њихове обавезе и дужности према држави, је у томе што ће унети више реда у ову област просвете и образовања, већи надзор над питомцима и њиховим радом, као и надзор над средствима која им је држава давала. Ова правила ће временом претрпети само мање измене, али њихова основа ће бити задржана.

Посебно је значајна појава и првих Правила која се тичу само обавеза и дужности питомаца, а који они, први пут, пре одласка на школовање, морају да приме к знању и да се обавезу својим потписом да ће их поштовати, за разлику од ранијих генерација које су пре поласка добијале више моралне поуке него списак обавеза према држави.⁷⁵

⁷⁴ АС, МПс, III, 479, 1866. Сачувана су Правила која су 3. октобра 1865. године преписана за потребе питомаца који су се спремали за одлазак на школовање. Ова правила су истоветна оригиналу од 20. октобра 1862. године, а на крају је написано: *саобшћено нам је и примисмо по један комад од овога*, а затим следе потписи будућих питомаца: Стојан Алимпић, Лазар Протић, Настас Петровић, Стеван Поповић, Светомир Николајевић, Светозар Марковић, Илија Клерић, Милисав Миловановић.

⁷⁵ Исто.

Summary

Jasmina Milanović

Regulation and Draft Law on Students-Scholarship Holders (1839–1862)

In the history of Serbian education, creation of legislative regulations which shaped the educational system of the Principality of Serbia occurred in the period between 1839 and 1962. While the constitutionalists were in power, they set firm groundwork, primarily for elementary and university education, while particular attention was devoted to better organization of education of youth abroad. Various decisions and decrees from this period testify to an effort to regulate an extensive number of issues in this area. For the first time, certain regulations and obligations became universally applicable instead of referring to only one group of students. The most important rules referred to the transparency of the competition, to strictly defined criteria which the candidates for scholarship must fulfill, as well as the itemized costs which the students had to cover from the amount of scholarship. More than fifty young men studied abroad in this period either under the government grant or financing their studies by themselves. They would become the new political power, differing from then-time Serbian political elite owing to their education and new liberal ideas. Having learned during their education about political changes in Europe, these former government-sponsored students wanted to make certain changes in their country as well.

When Mihailo Obrenović came into power, the former policy of legislative activity continued. The period between 1860 and 1868 was important by the number of passed laws covering all walks of life, including education and scholarship. Legislative activity which regulates and reforms both the types and number of schools, as well as all other areas of education, was carried out for the first time in a systematic way. Thus, drafting of the law concerning student – scholarship holders also came on the agenda. At the proposal of the State Council, this issue was discussed by all ministries, but the opinion of the Ministry of Education was ultimately accepted. It maintained that rights and obligations of students-scholarship holders cannot be regulated by law, but only by an administrative ruling, which will have the compulsory power. According to the submitted proposals, the Ministry of Education drafted the Regulation About Students-Scholarship Holders, and submitted it to the Council. At the same time, a separate regulation was enacted, containing the principal obligations of the grant holders toward the government, which every student, before going abroad, was obliged to read, re-write and undertake to observe it by placing his signature to this document.